

УДК 322:930

Палінчак Микола Михайлович,

кандидат історичних наук,

директор інституту економіки та міжнародних відносин,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ДО ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОГРАФІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН

Питання про взаємовідносини між державою і Церквою – це питання надзвичайної важливості й надзвичайної складності. Його вирішення, значною мірою, визначало суспільно-історичний розвиток окремої країни та поступ світової історії. Людство має багатий, й не завжди позитивний досвід щодо вирішення проблеми державно-церковних відносин. Це висвітлено в багатій історіографії, що є основою для методології дослідження державно-церковних відносин.

Ключові слова: держава, церква, державно-церковні відносини

Серед державних націй світу чи не найбільше страждань і випробувань протягом своєї багатовікової історії зазнала саме українська нація. Чи випадковість це, чи скоріше закономірність – може встановити лише ґрунтовний аналіз усього комплексу націософічних, соціально-психологічних, суспільно-політичних, ідеологічних факторів історичного розвитку української нації.

Метою статті є виокремлення основних проблем історіографії досліджень державно-церковних відносин а також аналіз основних наукових напрацювань в цій сфері.

Відомий дослідник української духовності Богдан Стебельський доходить такого важливого висновку: «Український народ прийняв християнство дуже глибоко, будучи готовим до місії нести Правду і Любов Христа до людей і ради них терпіти зневагу, тортури і смерть. Як свідчить історія українського народу, його світогляд, його культура, він цілий пішов на жнива Христа, на боротьбу добра зі злом, і капітулювати не хоче, як не капітулював Христос, бо культура українського народу і християнство – це синонім і розділити їх не можна» [14, с. 31].

Український вчений В. Шевченко в праці «Православно-католицька полеміка та проблеми унійності в житті Русь-України доберестейського періоду» зазначає: «Велична й слава епоха християнства. Налічуючи майже дві тисячі років свого існування, вона позначена неабиякими досягненнями в цивілізаційному поступі людства. Воістину важко уявити царину життя європейського континенту, як, до певної міри, й інших материків земної кулі, де б всеосяжна, зазвичай жертвна і нерідко всеперемагаюча християнська любов не справила облагороджуючого впливу на душі, уми та серця незчисленної армії прочан, не надихнула їх на подвиги смирення, добротності й милосердя, не стала тим благодатним зерням, що дало плоди співчуття, добротності й святості» [17, с. 3]. Людина має потребу в Богові – ця теза стає все більш і більш популярною й в Україні, й це, напевно, не дивно, тому що після тривалого періоду гонінь релігія і Церква відроджуються й усе більше беруть у свої руки духовне правління.

Поза сумнівом, теоретико-методологічне осмислення державно-церковних взаємин, їх сутності, природи походження, характерних особливостей, пошуку шляхів оптимізації їх взаємодії та шляхів їх гармонізації є важливим і невідкладним завданням політичної науки. Ця державно-політична і релігійно-церковна проблема завжди привертала дослідницьку увагу вчених, представників державної влади і теологів.

Водночас, слід зазначити, що історія та сучасний стан світових та вітчизняних державно-церковних відносин є однією з найменш досліджених в українській історіографії, в багатьох публікаціях вони згадуються лише побічно. Дотичні до означеної проблеми наукові статті та публіцистичні праці далеко не рівноцінні за своїм науковим змістом та ідейним

спрямуванням. Окремі з них писались у запалі полеміки або на вимогу дня, інші відзначалися більш зваженим та об'єктивним підходом.

Історіографи констатують, що дослідження релігійних змін складають відносно невелику частину посткомуністичної транзитології, попри те, що саме ця сфера є дуже важливою для розуміння сутнісного ядра, навколо якого розгортаються трансформації країн Центрально-Східної Європи, зокрема, їх нелінійний і незавершений характер. Дається взнаки і деяке превалювання накопичення емпіричного матеріалу над його інтерпретаціями і осмисленням, що лишає нез'ясованими цілу низку серйозних релігієзнавчих і політологічних проблем.

До цих проблем слід віднести питання про ступінь характер (передовсім, незворотність або реверсивність), глибину, динаміку і детермінанти секулярних процесів; роль релігії в соціально-економічному, громадсько-культурному і політичному розвитку, а також будівництво націй в посткомуністичних країнах; публічна роль релігії взагалі; площини, де домінуючою мірою фокусуються релігійні зміни та багато інших [3, с. 24].

Як бачимо, бракує фундаментальних і спеціальних наукових праць, які були би присвячені історико-державному, історико-релігійному або історико-правовому аналізу тисячолітнього процесу взаємовідносин між державою і церквою в Україні, а також трансформаціям державно-церковних відносин у країнах Центральної Європи, особливо це стосується періоду з 1989 р. до 2012 р.

Брак комплексних досліджень з обраної нами теми, незначний масив історичних документів суттєво ускладнюють політологічне й історіографічне значення державно-церковних відносин в Україні, Росії та країнах Центральної Європи – Польщі, Словаччині, Чехії, Угорщині, Румунії. До того ж аналіз цих взаємин перебуває на межі історичних, політологічних, філософських і правових знань й методологічних підходів, що створює додаткові труднощі для науковців.

Ті праці, які ми розглянемо в межах даної статті, тільки частково висвітлюються багату історичними подіями та фактами вітчизняну і зарубіжну державно-церковну традицію.

Перш за все зауважимо, що надзвичайно важлива для України проблема державно-церковних відносин не могла залишитися поза увагою знаного українського політичного мислителя М. Драгоманова. Він написав практично першу у вітчизняній науці працю «Боротьба за духовну владу і свободу совісті в XVI – XVII ст.», яка була присвячена проблемі державно-церковних взаємин і в якій предметно аналізувалися специфіка взаємовідносин між державою і Церквою в Європі, у порівнянні зі специфікою українською. В зв'язку з темою нашого дослідження важливими є узагальнення українського мислителя, який ґрунтовно характеризує духовну ситуацію в Європі. М. Драгоманов зазначає, що вже з XVI століття в католицьких і протестантських країнах Європи стала переважати система відносин між державою і Церквою, яка може бути названа пануванням держави над Церквою, але вже з XVIII століття стали з'являтися теоретичні початки іншої системи – повного відокремлення Церкви від держави. Згідно з Драгомановим, секуляризація життя у XVIII ст. показала істинну роль Церкви і релігії в державі, й це було кроком уперед до руйнування панівного становища Церкви [1, с. 159].

Важливим в аспекті методології дослідження є також і висновок українського вченого, що релігійна єдність полегшує єдність державну, при цьому вона підсилює зв'язок між членами держави. Але держава не повинна силоміць встановлювати релігійну єдність, тому що це може призвести до порушення найсвятіших прав особистості. З іншого боку, релігійні партії, які переслідуються, будуть прагнути консолідуватися з родинними елементами в інших державах, що теж може порушити державну єдність конкретної країни.

М. Драгоманов був прихильником ліберального підходу до церковного питання і він робить висновок, що «лише свобода совісті, тобто, відокремлення поняття про державу від поняття про релігію і може встановити єдність держави» [1, с. 52].

Один з українських теоретиків правової держави Б. Кістяківський аналізував проблему співіснування держави і Церкви крізь призму більш широкої проблеми – проблеми свободи совісті. Оскільки, на його думку, невід'ємні права особистості не створені державою, а навпаки, за своєю суттю, вони безпосередньо надані особистості, тоді на першому місці знаходиться свобода совісті. У праці «Держава і особистість» він зазначає, що уся сфера думок, переконань і вірувань повинна бути безпосередньо недоторканою для держави. Звідси постає визнання релігійної свободи, тобто свободи вірувати і не вірувати, змінювати релігію, створювати власну релігію й об'являти себе не належним до жодного віровизнання; сюди ж треба занести свободу культів, тобто право для всіх віровизнань справляти богослужіння.

Відомий український мислитель П. Юркевич у статті «Мир з ближніми як умова християнського співжиття», з позицій християнського теїзму, обґрунтував миротворчу й інтегративну роль Церкви у державному механізмі. І. Франко у статті «Католицький панславізм» одним із перших у вітчизняній історіографії, обґрунтував роль Церкви у суспільно-політичному житті України. Він застерігав слов'янські держави і, особливо співвітчизників щодо небезпеки експансії католицизму на теренах України, викривав політику Ватикану, яка полягала у прагненні «вміло верховодити у світі», прикриваючись при цьому догматом Боговстановленості кожної влади і наказом народам підкорятися тій владі, якою б вона не була. Саме тому для української справи, зазначає видатний український мислитель, тісний зв'язок із Римом буде тільки шкідливим – розкладаючий і злочасний вплив Риму підкопав би живо й так невелику силу нашого духовенства, зробив би його сліпим знаряддям в руках чужих людей, не знаючих нашого народу і не дбаючи про його добро» [5, с. 50].

У процесі історіографічного висвітлення проблеми церковно-державних взаємин ніяк не можна оминати увагою надбання української політичної думки в діаспорі і – передусім – цінну працю В'ячеслава Липинського «Релігія і церква в історії України» [6]. У ній В. Липинський аналізує роль релігійного чинника у державному житті України і порівнює різноманітні моделі державно-церковних відносин, розглядає їх в аспекті організації державного життя і можливостей використання політиками Церкви як інституції. На думку видатного українського мислителя, політики, по-перше, роблять з релігії слухняне знаряддя для здійснення власних цілей; по-друге, відкидають потребу в релігії як таку, при цьому переконані, що громадське життя, взагалі, не потребує Церкви; по-третє, політики вважають, що світська політична влада повинна бути в руках світських людей, але ті повинні слухати накази релігії, визнавати авторитет влади і сили духовної, усіма силами підтримувати цей авторитет.

В. Липинський робить висновок, що державна (матеріальна, політична влада) має бути в руках матеріально-сильних воєвників-продуцентів, а духовна влада – в руках релігійної та дисциплінованої інтелігенції. Йдеться про чітке розмежування цих двох влад, «обмеження та контроль владою духовною діл влади світської з погляду однакової для всіх (і для тих, хто править, і для тих, ким правлять) громадської моралі цих двох влад – ось основи взаємовідносин релігії й політики, церкви і держави, громадянства і влади, культури і сили, ідеї та мечя, – при цьому третьому типі організації громадського життя» [6, с. 225].

По суті, В. Липинський закликав до об'єднання всіх християн, всіх політичних сил у змаганні за незалежну Україну. Всі ми як християни хочемо Царства Небесного і так само всі ми як українці – українські комуністи, соціалісти, демократи, консерватори, ліберали – хочемо України. Але як християни ми йдемо до Царства Небесного через ту чи іншу Церкву, так само як українці до України ми можемо дійти тільки через ту чи іншу громадську, політично-національну організацію, якої внутрішня сила і здатність довести своїх вірних до мети залежатиме від її більшої внутрішньої моралі, від її кращих, розумніших, більш раціональних та більш моральних методів спільної акції і спільного громадського життя. Ці

та інші ідеї визначного мислителя щодо утвердження незалежної Української держави зберегли і донині своє неминуще значення.

Пересічна людина неминуче занурена до життя з його гріховністю, плинністю і тому, за будовою внутрішнього світу, людина виступає у темпоральності, не абсолютності, мінливості, навіть, якщо в помислах дійсно тяжіє до Божественного. Відомий громадський діяч і український журналіст С. Петлюра в листі до І. Огієнка зазначає: «Надаючи справі організації української церкви велике значення з погляду державного, я, оглядаючи пройдений нею шлях, приходжу до висновків, що ми не продумали до логічного кінця поставленого перед українською державністю питання про націоналізацію нашої церкви...» [16, с. 305].

На думку І. Огієнка, ситуація, що склалася в тогочасній Україні, загрожувала двома наслідками:

1) заборона виконувати на свята обрядові пісні язичницького походження порушує права українського народу, «волю віри»;

2) щоб уникнути проблеми із урядом і догодити владним структурам, священство насаджує чужомовні фольклорні зразки аморального змісту, при цьому сприяє розбещенню простолюду.

І. Огієнко підкреслює, що релігійна культура народу є складною системою, яка синтезує язичницькі і християнські традиції, вважає за необхідне впроваджувати рідну мову в церкві, виступає проти духовної асиміляції народу, руйнування моральних та релігійних основ його буття, засуджує відданість представників церкви – політиці, уряду.

На його думку, саме «релігія, обряди, епос, народні пісні, мудрість попередніх віків, передання, казки, повір'я, пережитки довгих століть – усе це склало людину, у нас – православного українця. І людина виявляє і відбиває все це, дише ним і живе ним. Це її рідна стихія, її рідна кров, що дзюркоче в її жилах. І це все сприймається нею з молоком матері» [11, с. 353-353].

Наукові праці І. Огієнка «Життєписи великих українців» [8], «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу» [10], «Книга нашого буття на чужині» [9], «Українська церква: Нариси з історії української православної церкви» [11] та ін. й дотепер є цінним історіографічним матеріалом для наукових досліджень як у галузі історії релігії і Церкви на теренах України, так і державно-церковних відносин в нашій країні та за її межами.

Отже, можна зробити висновок – якщо у так званому «до синодальному» періоді (XI – початок XVIII ст.) панівний підхід до державно-церковних відносин в Україні полягав в апологетиці і теоретичному обґрунтуванні «симфонії» у відносинах між державою і Церквою, то вже у синодальному періоді (1721 – 1917 рр.) в умовах поневолення України виокремлюються різноманітні позиції щодо бажаної моделі державно-церковних відносин. Ідею секуляризації державного життя, яка ґрунтувалася на концепції «освіченого абсолютизму» та необхідності підсилення державного урегулювання церковним життям обґрунтував Феофан Прокопович. На ідейно-світоглядній платформі пріоритету Церкви над державою знаходилися Петро Могила та Памфіло Юркевич; конституційно-правовий принцип урегулювання державно-церковних відносин бачив єдино вірним Б. Кістяківський; ідею розмежування державних інституцій і церковних, яка була напрацьована ліберальною думкою, відстоював М. Драгоманов, а І. Франко розмежовував релігію як духовний феномен і Церкву як організацію віруючих, виступав за емансипацію українського державно-суспільного життя від іноземної, католицької Церкви. Окремі аспекти проблеми державно-церковних відносин порушуються в працях таких видатних українських мислителів, як М. Грушевський, Д. Дорошенко, П. Куліш, О. Потебня, І. Огієнко, В. Липинський та ін.

Теоретико-методологічні погляди на оптимальні форми взаємодії держави і Церкви, розпочинаючи з 1917 р. докорінно змінюються на цілеспрямовану державно-політичну антирелігійну пропаганду, яку обрала Радянська влада. Декрет Ради Народних Комісарів від

23 січня 1918 року на сімдесят наступних років визначив єдине комуністично-атеїстичне розуміння державної політики СРСР щодо Церкви і релігії. Постанова Всеросійського Центрального виконавчого комітету й Ради народних комісарів від 8 квітня 1929 р. зберігала свою силу до 1991 року. У цей період вчені розробляли тактику антирелігійної пропаганди, яка ґрунтувалася на документах Комуністичної партії. Серед праць, які мають невисоку наукову вартість, можна назвати монографії В. Антоненка «Походження і суть релігії»; І.І. Бражника «Право. Релігія. атеїзм»; М. Голодного «Радянське законодавство про релігійні культури»; М. Колесника і В. Фурова «Громадянськість і релігійна віра»; В. Сарбея «В ім'я людей чи в ім'я Бога» та ін. Найвища мета цих псевдонаукових писань – викорінення релігії та віри в Бога в душах мільйонів вірників.

На майже однастайну думку багатьох російських релігійних мислителів кінця ХІХ – початку ХХ століття (М. Бердяєва, С. Булгакова, Б. Вишеславцева, С. Франка та ін.), комуністична влада – це сатанократія. Вони цілком справедливо вказували на те, що сама ідея побудови комунізму – цього земного раю – за своєю суттю є антихристиянською [12, с. 394].

Добре розумів дух большевизму й український політичний мислитель Євген Маланюк. В основі марксизму, а відтак і більшовицької ідеології, – згідно його твердження, – корениться не тільки матеріалізм, як певна філософська система, але й щось значно глибше й страшніше. Марксизм не лише безбожний, він, історично беручи, є антихристиянський у повному розумінні цього слова. І в цьому безперечний сатанізм Марксової доктрини, у якій він прикритий наукоподібними формулюваннями [7].

У своїй Нобелівській лекції О. Солженіцин звернув увагу на те, що насилля, все менше стискаючись рамками багатовікової законності, нахабно й переможно крокує по всьому світі, не турбуючись, що його безплідність вже багато раз продемонстрована й доведена в історії. Триумфує навіть не просто груба сила, але її виправдання: наповнює світ нахабна впевненість, що сила може все, а правда – нічого. Біси Достоєвського – здавалось, провінційний жах минулого століття, стали жорстокою реальністю ХХ століття [13, с. 295-296].

Як бачимо, говорити про справедливість розв'язання проблеми державно-церковних взаємин у радянську добу не доводиться. Вважалося, що церква і релігія стоять на заваді будівництву «щасливого майбутнього». Відбулося тоталітарне одержавлення всіх сфер життєдіяльності суспільства, в т. ч. науки і культури, та насильства над ними. Кремлівські вожді прославлялися та обожнювалися офіційною пропагандою. Відтак і праці радянських вчених базувалися виключно на матеріалах з'їздів та конференцій Комуністичної партії, виступах та промовах чільних партфункціонерів та сумнозвісних Тезах ЦК «Про 300-річчя воз'єднання України з Росією (1654 – 1954 рр.)» [2], які зобов'язували українців любити «старшого брата» та його вождів. Як стверджує американський вчений Дж. Барбер у книзі, присвяченій кризі радянської історіографії, «у комуністичні часи буржуазно-націоналістичне відхилення ніде не було так жорстоко здушене, як в Україні» [15, с. 123].

На нашу думку, особливо цікавим і методологічно цінним у царині вивчення церковної історії радянського народу є доробок англійського вченого Вільяма Флетчера. Його монографія під промовистою назвою «Студії з виживання: Церква в Радянській Росії, 1917-1943» (1965) стала першою спробою в західній історіографії вийти за межі жанру мартирології та переосмислити «політичне раболіпство» («political subservience») церковного керівництва, його «політичну колаборацію» з комуністичним режимом [18]. Автор розглядає політику Патріарха Сергія (Старгородського), декількома пасажами окреслюючи також стратегії виживання Церкви на місцевому рівні. Попри деякі контroversійні та слабкі аргументи й висновки Флетчера (наприклад, про незацікавленість Церкви сучасними суспільними проблемами), його вклад у вивчення церковного життя в СРСР є беззаперечним. У цій та інших своїх працях [19] Флетчер приділяє увагу тим аспектам церковного життя в радянській державі, які вважає визначальними: боротьбі РПЦ за збереження своєї

інституційної мережі, «тактиці торгу» («practical adaptability») Церкви, їхній ролі в збереженні Церкви в період переслідувань.

Починаючи з середини 80-х років монопольна компартійна точка зору на релігію як «шкідливий світогляд» пішла в минуле в ідеологічній сфері життя країни, а з нею і обмеження в дослідницьких підходах і висновках. Праці науковців пострадянської доби містять у собі альтернативний пануючому в радянські часи погляд та відрізняються більш широким спектром різних поглядів на проблеми стосунків держави та християнських конфесій повоєнної доби. Але об'єктивне висвітлення проблеми державно-церковних відносин, розкриття масштабів репресій та переслідування віруючих стали можливими лише із відновленням Україною незалежності. В цей час були зроблені помітні кроки у зміцненні джерельної бази з даної проблеми. Науковці отримали доступ до архівних матеріалів, документів, описів, робіт, які були недоступними для вивчення та аналізу. Нові дослідження відрізнялись великою кількістю раніше не відомого фактичного матеріалу, переосмисленням марксистсько-ленінських уявлень про релігію та її роль в історичному і культурному процесах.

Фінський дослідник радянської церковної історії Арто Луукканен пропонує виділяти окремо «до-архівні» і «пост-архівні» праці з радянської історії [20, с. 40-44]. Зрозуміло, що лише «пост-архівні» праці українських суспільствознавців, тобто праці, написані в період із кінця 1980-х рр., коли банкрутство й розвал радянської політичної системи дали могутній поштовх до наукового зацікавлення історією релігії та Церкви радянського періоду, що раніше розглядалася лише крізь призму панівних ідеологічних постулатів, мають наукову вартість.

Наприкінці 80-х – початку 90-х років минулого століття побачили світ дослідження, присвячені правовим аспектам поняття «свобода совісті» та аналізу його структури. Це, зокрема, монографії Н. Гаєвої «Радянське законодавство про свободу совісті», колективна монографія «Культура. Релігія. Атеїзм». дослідженню тенденцій у між церковних стосунках, виявленню взаємозв'язків релігійного і національного чинників, що впливають на стан церковно-державних відносин, присвятив свою працю відомий український науковець В. Бондаренко – «Інституалізована православна релігійність в контексті сучасної суспільно-політичної ситуації в Україні».

Увагу широкого кола читачів привернув підготовлений релігієзнавцями довідковий нарис «Історія християнської церкви на Україні» [4], присвячений історичним передумовам сучасної релігійної ситуації в країні. Розглядаються також сучасний стан релігій і церков, моделюються тенденції і прогнози нормалізації між церковних відносин, упередження негативних явищ і конфліктів, які виникають на ґрунті міжконфесійних чвар.

Отже, слід зазначити, що у незалежній Україні дослідження у галузі державно-церковних відносин набули якісно нового характеру. Національне і релігійне відродження, поява явних і латентних, особливо в період тоталітаризму, конфліктів між конфесіями і державою, вимагали їх науково-теоретичного осмислення. Важливою ознакою є те, що багато життєво смислових питань вирішували не тільки науковці, найактивнішу участь у їх постановці та розв'язанні брали також релігійні діячі, інтелігенція, представники державної влади, зарубіжні вчені.

Саме такий діалог надав потужного імпульсу для комплексного, міждисциплінарного дослідження феномену державно-церковних відносин.

Література:

1. Драгоманов М. Україна в її словесності / М. Драгоманов. – Збірник Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. – Ч. 2-3. – К., 1899. – С. 159.
2. «До 300-річчя возз'єднання України з Росією. 1654 – 1954»: Тези ЦК КПРС. – К.: Держполітвидав УРСР, 1954.

3. Єленський В. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформацій центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – 419 с. – С. 24.
4. Історія християнської церкви на Україні: Релігієзнавчий довідковий нарис. – К.: Наукова думка, 1992. – 104 с.
5. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. – Львів, 1926. – С. 50.
6. Липинський В. Релігія і церква в історії України / В. Липинський // Політологічні читання. – Ч. 4. – Київ, 1994. – С. 213-228.
7. Маланюк Є. До проблеми большевизму / Є. Маланюк // Большевизм і визвольна боротьба: Збірка статей. – Видання: ЗЧ ОУН, 1957. – С. 3-73.
8. Митрополит Іларіон. Життєписи великих українців. / Іларіон. – К.: Дніпро, 1999. – 122с. Огієнко І.І. Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви: у 2 т. / І.І. Огієнко: Т. 1-2. – К.: Україна, 1993. –С. 352-353.
9. Огієнко І.І. Книга нашого буття на чужині / І.І. Огієнко. / Огієнко І.І. Рятування України. / Упоряд., авт. передм. і комент. М.С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2006. – 464 с.
10. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. / І.І. Огієнко. – К.: Абрис, 1991. – 342 с.
11. Огієнко І.І. Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви: у 2 т. / І.І.Огієнко: Т.1-2. – К.: Україна, 1993. – 284 с.
12. Ситник О.М. Формування та еволюція ідеологічних концепцій національно-державницького спрямування в Україні (від поч. ХІХ ст. до 1939 р.) / О.М. Ситник: Монографія. – Донецьк: Нуолідж, 2009. – 546 с. – С. 394.
13. Солженицын А.И. Нобелевская лекция / А.И. Солженицын // Рассказы. – М.: Современник, 1989. – С. 286-301. – С. 295-296.
14. Стебельський Б. Християнство і українська культура // Україна: філософський спадок століть: Хроніка 2000. Український культурологічний альманах. Вип. 39-40. – С. 11-32. – С. 31. – К., 2000.
15. Стойко В. Напрямки історіографії в Українській РСР / Стойко В. // Російщення України. Наук.- популярний збірник; за ред. Л. Полтави. – К.: Видання УККА, 1992. – С. 123-130. – 123 с.
16. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т.; упоряд. Т. Гунчак. – К.: Дніпро, 2001. – Т. VI (90-ті р. ХІХ – 20-і р. ХХ ст.). – 520 с. – С. 305.
17. Шевченко В.В. Православно-католицька полеміка та проблеми унійності в житті Руси-України доберестейського періоду / В.В. Шевченко. – К.: Преса України, 2002. – С. 3.
18. Fletcher W. C. A study in survival: the Church in Russia 1927-1943. – London: S.P.C.K., 1965.
19. Fletcher W. C. Religion and Soviet foreign policy, 1945-1970. – Oxford University press, 1973.
20. Luukkanen A. The religious policy of the Stalinist state. A case study: The Central Standing Commission of religious questions, 1929-1938, – Helsinki: SNS, 1997. – P. 40-44.

Палинчак Н.М. К проблеме историографии исследований государственно-церковных отношений

Вопрос о взаимоотношениях между государством и Церковью - это вопрос чрезвычайной важности и чрезвычайной сложности. Его решение в значительной степени определяло общественно-историческое развитие отдельной страны и прогресс мировой истории. Человечество имеет богатый, и не всегда положительный опыт решения проблемы государственно-церковных отношений. Это отражено в богатой

историографии, которая является основой для методологии исследования государственно-церковных отношений.

Ключевые слова: государство, церковь, государственно-церковные отношения.

Palinchak M. To the issue of the historiography of the research of church-state relations

The question of the relationship between the state and the Church - a matter of extraordinary importance and extraordinary complexity. It's solution is largely determined by socio-historical development of each separate country's progress and world history. Humanity has a rich but not always positive experience of the solution of the problem of church-state relations. It is covered in rich historiography, which is the basis for the research methodology of church-state relations.

Keywords: state, church, church-state relations.

УДК 930.24:323(477)

Добіжжа Василь Валерійович,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри загальнонаукових і гуманітарних дисциплін

Вінницького інституту економіки ТНЕУ

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ

В дослідженні розкривається роль політичної еліти на різних етапах українського державотворення. Проаналізовано причини поразок представників національної еліти. Запропонована періодизація циклів формування владної політичної еліти.

Ключові слова: політична еліта, політична культура, елітотворення.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що процес формування політичних еліт в Україні складний і суперечливий, офіційна загальнодержавна історична оцінка через постійну зміну ідеологічної і політичної кон'юнктури не сформована і через 20 років незалежності. А діапазон сучасних концептуальних підходів починається запереченням існування поняття «еліта» в історії українського народу і завершується перебільшенням її ролі в політичних подіях минулого.

Безумовно, що кожна історична доба мала свою еліту. Проте через неодноразову втрату державності і наявність іноземного панування спостерігалась відсутність існування української еліти упродовж значного часу, а тому простежити її історичну спадковість, а особливо, її політичної культури, з давнини до наших днів є досить проблематично.

У незалежній Україні проблема політичних еліт займає важливе місце в дослідженнях Д.Видріна, Б.Кухти, М.Куксенка, А.Пахарева, В.Полохала, В.Скуратівського і ін., що акцентують увагу на різних сторонах даної проблеми. Відповідно до різних періодів в історії України визначається і роль еліти на кожному з них.

Можна припустити, що політична еліта, як і її політична культура, розвивалася певними замкнутими циклами, які пов'язуються, хоча й досить умовно з історичними етапами державності.

Отже, метою статті, зважаючи на таку умовність, є власна інтерпретація історичних етапів еволюції української владної еліти.

Першим етапом можна означити період Київської і Галицько-Волинської держав. XVII - XVIII ст. - другий історичний етап існування національної еліти. З кінця XIX ст. по 20-ті роки XX ст. тривав третій етап, 20-ті роки XX ст. - кінець XX ст. - четвертий етап. Нарешті, кінець XX ст. від дати проголошення Незалежності України по сьогоднішній день можна вважати заключним етапом становлення української владної еліти та її політичної культури. Загалом, елітотворчі процеси, з одного боку, відбувалися аналогічно до